

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Max Weber

De protestantse ethiek en de geest van het kapitalisme

Boom | 2012 | 255 pp. | € 29,50 | ISBN 9789461055804

Max Weber en het arbeidsethos van het protestantisme

door *Gert Weerheim*

De auteur is rechtsfilosoof en is als advocaat werkzaam bij Bouwman Van Dommelen Advocaten. Daarnaast is hij actief voor het CDA in Rotterdam.

Hoe kan het dat de economieën van protestantse landen zich zoveel sneller ontwikkelden dan die in katholieke landen? Hoe is de welvaart onder protestanten – die al kort na de Reformatie opvallend werd – verklaarbaar? Deze vragen stelt Max Weber (1864-1920) zich in het boek *De protestantse ethiek en de geest van het kapitalisme*. Het antwoord op deze vragen was even invloedrijk als controversieel: de predestinatieleer van het calvinisme heeft geleid tot een rationele ascetische ethiek. De calvinistische ethiek resulteerde uiteindelijk in het moderne kapitalisme. Heeft Weber ons ook anno 2013 nog iets te zeggen?

Eind vorig jaar kwam de eerste Nederlandse vertaling van Max Webers klassieker

Die protestantische Ethik (1920) uit.¹ Het is opmerkelijk te noemen dat niet eerder een Nederlandse vertaling verscheen – voor een zo protestants en handelslustig land. Aan de invloed en algemene bekendheid van de Weber-these heeft dat evenwel niet in de weg gestaan. Het boek, dat handelt over het ontstaan van het moderne kapitalisme als uitvloeisel van de protestantse ethiek, heeft in ieder geval volgens de uitgever een grote actualiteit in een tijd waarin religie terug is en het kapitalisme niet langer vanzelfsprekend is.

* * *

De these van Weber houdt kortweg in dat het moderne kapitalisme gestoeld is op het arbeidsethos dat voortkomt uit de calvinistische ethiek. Aanleiding voor de probleemstelling van Weber was de vaststelling dat de protestantse landen, veel meer dan de katholieke landen, een ongebreidelde handelsgeest en – ten gevolge daarvan – welvaart kenden. Ook waren opvallend veel protestanten te vinden in de belangrijke functies binnen grote ondernemingen. De protestan-

ten presteerden veelal beter. Het ging daarbij niet om de gewone ('traditionalistische') handelsgeest, zoals die altijd al bestond. Het ging om de aanwezigheid van de 'moderne' kapitalistische geest.

Wat was er modern aan dit kapitalisme? Die moderniteit stond voor een doorbreking van het traditionalisme, waarin arbeid principieel onvrij was. Het ging daar om *behoeftevoorziening* en niet om *geld verdienen*, zoals in het kapitalisme bij Werner Sombart. Het onderzoek van Weber spitste zich dus toe op het ontstaan van het 'burgerlijke bedrijfskapitalisme met zijn rationele organisatie van vrije arbeid' (p. 17). De geest van het kapitalisme houdt in dat op rationele wijze wordt getracht de winsten te maximaliseren. Het verdiende geld wordt niet geconsumeerd (behalve om in de echte behoeften te voorzien), maar weer in het bedrijf gepompt om nog meer winsten te boeken. Cruciaal is daarbij hoe met arbeid wordt omgegaan.

Er is sprake van een disciplinerende van arbeid. Dit vraagt om een ascetische ethiek; volledige toewijding. De geest van het kapitalisme was niet aanwezig bij 'roekeloze speculanten' maar bij 'mannen met strikt burgerlijke opvattingen en "grondbeginselen", in de harde school des levens opgegroeid, mannen die overal de voor- en nadelen van afwogen, maar tegelijk iets durfden te riskeren, maar bovenal nuchter en standvastig, scherpzinnig en volledig aan de zaak toegewijd' (p. 53). De ondernemer heeft van geld verdienen zijn beroep gemaakt. Dit 'beroep' is veel meer een levenswijze dan slechts een activiteit.

* * *

Weber onderzoekt waarop deze nieuwe beroepsidee is terug te voeren. In de Reformatie heeft het woord 'beroep' (in zijn huidige

betekenis, als levenspositie en goddelijke roeping) voor het eerst zijn opgang gemaakt. Het woord schijnt door Luther gemunt te zijn in zijn Bijbelvertaling. Volgens Weber sprak daaruit echter meer de persoonlijke overtuiging van de vertaler dan de oorspronkelijke Bijbeltekst. De beroepsidee was een product van de Reformatie.

Toch bleef Luthers opvatting volgens Weber traditionalistisch. Het beroep dat God ons 'beschikte', dat was de roeping. Veel verder ging het calvinisme, dat het leven tegemoet trad als positieve opgave, en zich daarmee wendde tot de wereld.

De protestantse ascetische ethiek is te vinden bij vier belangrijke groeperingen: het calvinisme, het piëtisme, het methodisme en de doperse sekten. Weber onderwerpt elk van deze stromingen aan een diepgaarend theologisch onderzoek naar de motieven van ascetische ethiek die ten grondslag lagen aan het rationele kapitalisme.

Volgens Weber is vooral de predestinatieleer de verklarende factor voor de protestantse handelsgeest. De (dubbele) predestinatieleer, als dogma vastgesteld op de grote synodes van Dordrecht en Westminster, laat zich goed samenvatten door hoofdstuk 3.3 van de Westminster Confessie: 'Door het besluit van God zijn, ter betoning van Zijn heerlijkheid, sommige mensen (...) voorbereid tot het eeuwige leven en anderen voorbeschikt tot de eeuwige dood' (p. 75). Problematisch voor de protestanten van die tijd was de wijze waarop zekerheid kon worden verkregen over de eigen heilspositie. Vast stond immers dat men daaraan zelf weinig kon toe- of afdoen. De uitverkorenen zijn Gods onzichtbare kerk. Bij het zoeken naar de positie werd de tobende protestanten 'op het hart gedrukt dat onafgebroken be-

roepsarbeid veruit het beste middel was om die zelfverzekerdheid te krijgen' (p. 84). Het geloof toont zich immers uit de werken. En hoewel de zaligheid nimmer verdiend kon worden, waren de goede werken toch onontbeerlijk als teken van de zaligheid.

Nu het geloof bewezen moest worden in de beroepsuitoefening ontwikkelde zich een nieuw soort ascese: het protestantse

Nu het geloof bewezen moest worden in de beroepsuitoefening ontwikkelde zich een nieuw soort ascese: het protestantse arbeidsethos

arbeidsethos. In termen van deze tijd betekent dat: hard werken van 's morgens vroeg tot 's avonds laat; niet drie keer per jaar op vakantie gaan en zich geen luxe veroorloven. Tijd is geld. Die beide zaken (tijd en geld) werden op rationele wijze aangewend en niet 'verkwist'. Het verdiende geld wordt weer geïnvesteerd om nog hogere winsten te realiseren. Ziedaar het ontstaan van de 'geest van het kapitalisme'.

* * *

In de hedendaagse sociologie geldt *De protestantse ethiek en de geest van het kapitalisme* nog steeds als standaardwerk. Inhoudelijk geldt Webers analyse echter als achterhaald. De socioloog van het *verstehen*, die waardevrijheid van de sociologische wetenschap voorstond, wekt soms de indruk dat argumenten zijn gezocht om zijn these te staven. Pregnant in dit verband is de worsteling van de jonge Max Weber om te kiezen tussen zijn vader (die een levensgenieter was) en zijn moeder (die een streng ascetisch

leven leidde). Voornaamste punten van kritiek op de Weber-these zijn diens weergave van de predestinatieleer en vooral de wijze waarop deze zich in de praktijk van de moderne burgerij manifesteerde. Wat het laatste betreft, is met name het ontbreken van afdoende empirisch bewijs een probleem. Feit is overigens wel dat de Weber-these in die zin gemeengoed is geworden dat strenge calvinisten nog steeds worden gezien als harde werkers die zich luxe onttrekken – in een streven naar het leven tot eer van God. Of dat ook wordt veroorzaakt doordat materieel succes wordt gezien als bewijs van de uitverkiezing? Dat lijkt op zijn minst twijfelachtig. Ten slotte is het de vraag of arbeidsethos voldoende verklaring kan zijn voor een economische cultuurgeschiedenis. Ook de macro-economische en institutionele context bepaalt immers voor een deel de uitkomsten van de historische ontwikkeling.

Hoewel over de theologische en cultuurhistorische finesses van Webers argumentatie kan worden geredetwist, staat de eruditie van Weber buiten kijf. Daarvan getuigt alleen al het honderd pagina's tellende notenapparaat bij deze Nederlandse uitgave van Webers verhandeling, die op zichzelf een kleine honderdvijftig pagina's beslaat. Maar veel belangrijker is de blijvende invloed die Weber heeft gehad. In de eerste plaats heeft Webers benadering een kentering gebracht in de overtuiging dat vooral materiële factoren (de onderbouw) bepalend zijn voor de economische geschiedenis. De ideeën van mensen doen er wel degelijk toe. Ten tweede heeft Weber laten zien dat het kapitalisme niet ontstaan is in verzet tegen het strenge religieuze verleden, maar juist een uitvloeisel van dit verleden is.

Hiermee verkrijgt het boek een opmer-

sonalisme legt ook het ongebreidelde kapitalisme aan banden.

Voor eenieder die zich met de rol van religie in de (post)moderne samenleving bezighoudt, is het goed dat deze prettig leesbare vertaling van Webers klassieker verschenen is. Dat de these van Weber inmiddels op belangrijke punten is achterhaald, doet niet af aan de actualiteit van de problematiek. In de bezinning op de verhouding tussen markt en cultuur is het leerzaam om kennis

te nemen van Webers analyse van de rol van de arbeidsmoraal. Het moge echter duidelijk zijn dat met die analyse het laatste woord niet is gezegd. Het is eerder een krachtige aanzet tot denken; een denkproces dat binnen het CDA de volle aandacht verdient.

Noten

- 1 Oorspronkelijk verschenen als: Max Weber, *Die protestantische Ethik. Eine Aufsatzsammlung*. Tübingen: Verlag J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1920.